

Beszéd

a Berde Mózsza siremléke leleplezésekor.

(1901. sept. 21-én.)

Kegyelettel adózó gyülekezet! K. ai! Egy nagy erkölcsi tartozást fogunk ma Isten segedelmével leróni boldog emlékű Berde Mózsza siremlékének ünnepélyes leleplezésével. Ezekben a napokban éppen nyolcz éve lesz annak, hogy a boldogultnak porait e sirba elhelyeztük s azóta — okát, elhallgatom, mert a sirokat a béke angyala őrzi, s lakóinak csendes nyugalját nem illő, a mi viszállyaink és perlekedéseink keserű emlékeivel megháborítani — mindez ideig jeltelenül állott a sirja annak a férfinak, a kinek emléke iránt nem csak mi, az élő nemzedék, hanem késő utódaink is, nemzedékről nemzedékre örök hállával fognak tartozni nagy és szép alapítványaiért, melyeket egyházunk és iskoláink oltáraitra letett.

S mintha az isteni gondviselés különös nyilvánulását látnám abban, hogy a mikor a szükség a legnagyobb egyházunkban, akkor támaszt kebelében egy-egy olyan jóltevőt, mint a minőt Berde Mózsában is adott. Mert igaz ugyan, hogy Berde Mózsza, mondhatni fejedelmi adományaival egyházunkban eddig egyedül áll és századok telhetnek el, a míg őt valaki nemhogy felül mulná, hanem csak utol is éri, avagy megközelíti; de ne legyünk hállátlanok azok iránt se, a kik talán kisebb adományaikkal és hagyományaikkal, de éppen olyan szükségét pótolnak, éppen olyan nemesen és nagylelkűen hozzájárultak egyházunk fentartásához, nem egy közülök megmentéséhez, mint a kinek emlékét ma is hállás szívvvel áldjuk.

Emlékezzünk csak vissza, mily siralmas helyzetben volt egyházunk a 18-dik évszáz kezdetén. Templom és iskola nélkül maradtunk még e nemes városban is, a mely az unitárius hitesszeme bölcsője volt, körülötte gyűlve a város lakóinak összessége és a honnan a hitesszeme első püspökünknek, Dávid Ferencznek ihletett szavára, mint fény sugar terjedt szét bérezes kis hazánkban, Erdélyben, beragyogva kunyhókat és palotákat egyaránt, hullámgyűrűket

vetve túl a Királyhágón is nem egy helyt. Emlékezzünk csak vissza e siralmas helyzetre, melynek nyomása alatt a tünő század már-már egyházunkat is elepeszté. De az isteni gondviselés akkor éppen úgy, mint most Berde Mózsában, Zsuki Lászlóban egy mentőt küldött számunkra, ki nagybecsü adományaival elhárította a végveszélyt egyházunk felől és a 19-ik századot új reménnyel köszöntheték hitelődeink.

És e reményökben nem is esalatkoztak meg, különösen miután Augustinovies Pál újabb segítségére jött egyházunknak szép alapítványaival. Mert meggyőződésem szerint, ha Zsuki után Augustinovies nincs, alig ha el nem estünk volna a 19-ik század küzdelmeiben; különösen a szabadságharez után reánk nehezedett súlyos viszonyok között. Azon áldozatok mellett, a melyeket a szomorú emlékü napokban egyházunknak minden számot tevő tagja, a maga tehetségéhez képest meghozott egyházunk, iskoláink érdekében, főleg az Augustinovies alapítványára támaszkodva, mondhattuk el a dalnok királylyal: *„Az Úr nem hagyja el az övéit!”*

De az új idők új szükségeket szülnek. S aligha volt korszak általában nemzetünk életében, a melynek méhe termékenyebb lett volna a szükségek szülésében, mint ez a mi korszakunk, hazánk alkotmányának helyreállítása óta, minden téren és minden irányban nyilvánuló s századok mulasztásainak kipótlására irányuló fejlődésével. Mi természetesebb, minthogy az új idők egyházunkban is új szükségeket teremtettek, a melyekkel szemben méltán aggodalom szállhatta meg szívünket a Zsuki, az Augustinovies s hogy az őket követők közül egynehányat még megemlítek: a Konez János, Jobbágy András, valamint a legújabb időből a Derzsi János, Kovács Dénes és Bence Klára jelentékenyebb alapítványai mellett is. És ez aggodalomtól nem hiszem, hogy ment lett volna közülünk egyetlen lélek is, a ki egyházunkon szeretettel esüng s annak jövőjét biztosítva lenni óhajtja.

Im, ekkor tette le Berde Mózsá nagy alapítványát kezünkbe. S mily különös találkozása az eseményeknek! Valamint Zsuki L. a 19-dik, úgy Berde M. a 20-dik századra alapítványainkkal egy új collegium építését tették lehetővé egyházunkban. Mert a vasárnapi napon megnyitott új collegiumunkat, melynek építési gondja évek óta foglalkoztatja egyházunkat, a Berde M. nagy alapítványa nélkül ép úgy nem építhettük volna meg, mint a hogy most elhagyott s a közmívelődésnek egy századig szolgált collegiumunkat

szintén csak a Zsuki L. hagyománya segítségével építhették meg hitelődeink.

Igen, a Berde M. fejedelmi adományának itt vettük első sorban megbecsülhetetlen hasznát, részint egyenesen e czélra rendelt hagyományával, részint az által, hogy az új kollegium építési költségeinek fedezésére nem kellett idegen kölcsönrel terhelni magunkat. Tehát egy közművelődési intézmény létrehozásánál, illetve a kor igényeinek s a nevelés ügyének megfelelő módon újjá alkotásánál. És így adománya nem pusztán felekezeti jellegű. Mert a közművelődés előmozdítása általános nemzeti és emberiségi érdek. Templom és iskola, legyenek azok bármely felekezet birtokában, a közművelődésnek szolgálnak.

S hogy Berde M., bár a legerősebb unitárius volt, mennyire felül volt emelkedve a szűkkeblű felekezetiességen, mutatja az, hogy nagy alapítványából szorosabb értelemben vett egyházi czélokra aránylag keveset rendelt. Őt a közművelődésnek alapjául szolgáló iskoláztatás nemes gondolata lelkesítette. S mert saját magán tapasztalta, hogy mily nehéz küzdelemmel jár jobbára szegénysorsu szülőknek gyermekeiket iskoláztatni, már ifjúságától fogva annak a gondolatnak élt, az a törekvés lelkesítette, hogy szegénysorsu hitfeleinek erre az utat megkönnyítse. Ezért kész volt önmagát is megtagadni. Önmaga által szerzett nagy vagyona mellett szinte szegényesen élt. Takarékosága gyakran a fukarságig fokozódott, melyért nem egyszer az emberek ítéletét is magára vonta. De őt mindezek nem zavarták meg, nem tántorították el nagy s a maga teljességében csak végrendeletében megismert nemes czéljától. S hogy mennyire szíven hordozta a mások nyomorát, életsorsát hitkülönbség nélkül, végrendeletében ennek is szép példáját adta. Hiszen e nemes városban a vakok intézetének felállításához ő tette le a szegeletkövet, e czélra rendelt adományával akkor, a mikor ily intézet felállításáról még szó sem volt.

Nem, nem; ne tekintse senki Berde Mózsában csak az unitárius nagy jóttevőt. Hiszen igaz, hogy közvetlen a mi egyházunk és iskolánk oltáraitra tette le nagy áldozatait; de, avagy közvetve nem a közművelődés nagy czélját mozdította-e azzal elő? S hogy adományait miért kötötte kizárólag egyházunkhoz s miért tette annak gyermekei számára, bár némileg az imént mondottakból is kivehető, jobb magyarázatát nem adhatom, mintha végrendeletének ide vonatkozó részét szó szerint felolvasom.

(Olvas :)

„Törvényes egyenes örököseim nem lévén, kiknek köteles részszel tartoznám, lelkemben azon kérdés merült fel: kinek javára és érdekében rendelkezem, véres verejtékkel szerzett vagyonomat kinek hagyományozzam? és lelkem esmerete felelete ime: szenteljem a közjóra, de tekintettel rokonomra is.

Ime az irány, melyet lelkem esmerete megjelölt:

Tehát valamelyik testületnek, melynek élete biztos, a közjóra fennállása hasznos, vagyonkezelése megbízható és hasonló intézetek között leginkább van szüksége segélyre, hagyományozom ezen végrendeletemben minden ingó és ingatlan vagyonomat jogaimmal együtt.

Ilyen testület a Magyar Unitárius Vallásközönség (Status Unitarius), melynek nyomasztó szükségei segélyért kiáltanak, midőn más és a többi egyházfelekezetek, részint királyi, részint gazdag magánadományozások által és az unitáriusoktól jogtalanul és erőszakkal elvett alapítványokkal, oskolákkal oly gazdagok, hogy segélyre éppen nem szorulnak.

A méltányosság, az osztó igazság és lelkiismeretem parancsát követem tehát, midőn ezennel végrendelem a magyar unitárius Vallásközönséget egyetemes, általános örökösömnek (Universalis Haeres) minden ingó és ingatlan javaimban és jogaimban kivétel nélkül; de az alább látható és általa szorosán megtartandó feltételek és szabályzatok megtartása mellett“ stb.

Ime, mi vezette Berde Mózsát végrendelete megírásánál. Nem hiszem, hogy a ki a történeti igazság barátja, vagyona feletti rendelkezésében csak felekezeti érdeket lásson. Hajoljunk meg azért mindnyájan tisztelettel az ő emléke előtt. Mi pedig unitáriusok a tiszteletet egyesítsük hálás érzelmeinkkel. Az emlék mellett, a melyet sirjához állítottunk, állítsunk szívünkbe még maradandóbb és soha el nem porló emléket. Áldjuk Istent, hogy őt nekünk adta, hogy a dicsőült végrendelezése által is megerősítette bennünk a Gondviselésben való hitünket, hogy szép alapítványaival segítségünkre jött, nemes harezunkat megharezolni. Aztán kövessük az ő szép és lélekemelő példáját. Mert az áldozatkészségben nekünk sem szabad meglankadni. Nagy erőt nyertünk a Berde M. hagyatékában. És a miről szintén nem szabad megfélekednünk, az állam is, a mely eddig — mondjuk ki tisztán — mostohánk volt, s nemesak semmit nem adott, hanem a mink volt, azt is elvette, hazánk al-

kormányának 1868-ban történt helyreállítása óta a mi egyházunkat is ápoló gondjai alá vette, más egyházakkal egyenlő támogatásban részesíti. De mindezek még nem biztosítják jövőnket, ha kiszáradni engedjük azt a forrást, a melyből negyedfél száz év óta táplálkozunk; ha megszününk egyházunk és iskoláink közszükségeinek fedezéséhez mi is hozzájárulni. Mert hiában való a napsugár, hiában való a harmat és az eső arra a fára nézve, a mely bensőleg már elkorhadott, a melyben a nedvkeringés már megszűnt.

Hogy mi nem léphetünk a B. M. nyomába, hogy a mi áldozataink mérve csak elenyésző csekélység lehet az övé mellett — ez ne tartóztasson fel minket az áldozatkészség gyakorlásában. Jusson eszünkbe amaz evangéliumi szegény asszony, kinek két fillérét az Ur Jézus éppen annyira becsülte, mint a gazdagok sok pénzét. Én meg vagyok győződve, hogy B. M. áldott emlékü jöltevőnk iránti hálánkat semmivel sem fejzhetjük ki jobban, az ő emlékének tiszteletben tartását semmivel sem bizonyíthatjuk be inkább, mint ily gondolkozásmóddal, ily érzéssel és ezeknek megfelelő eselekedetekkel. Ez elhatározással tegyük még értékesebbé az ő sirjához állított emlékoszlopot, melyet a nagy jöltevő emlékét áldva, ezennel leleplezünk és a melyre én ezennel leteszem egyházunk koszoruját.

Te pedig, áldott jöltevőnk nemes szelleme! Tekints le kegyesen reánk, emlékednek hálával adózó gyülekezetre onnan felülről, a szellem országából. Vedd kedvesen hálánk e megnyilatkozását. A siremlék, melylyel nyugvó poraid helyét megjelölni igyekeztünk, elporlódhatik, de az a hála, a melyet mi szivünkben emléked iránt érzünk, meg nem szűnik, a míg egyetlenegy unitárius szív fog dobogni e hazában. Ugy legyen!

FERENCZ JÓZSEF.

Szentiványi Gyula köszöntője a Berde-serleggel.

Mélyen megihletődve, aggodalommal veszem e serleget kezembe a magyar kulturának, közmívelődésnek emelt és felavatott e fényes palotájában, annak a férfiúnak emlékezete ünneplésére, kihez nemcsak a születési hely ugyanazonos volta, de a gyerekkor ragaszkodó érzése, az ifjúkor bizalma, szeretete és később a férfikor tisztelete annyi bensőséggel csatolt.

Erőm fogyatékosságát soha nem éreztem inkább, mint e színarany serleghez fűzött feladatnak megtisztelő teljesítésénél, kitérni ez elől nem engedte a kegyelet és szeretetnek parancsszava. Kiki teljesítse kötelességét erejéhez mérten.

Pár nappal ezelőtt fényes emlékbeszédben talált méltatást Berde Mózes élete; e serleggel is több ízben a leghivatottabb férfiak áldoztak a dicsőült emlékezetének.

S ma én vagyok hivatva emlékéit közöttünk újból életre hívni.

A napnak melegét, világosságát minden reggel újra meg újra érezzük, élvezzük, gyönyörrel telik el lelkünk annak új meg új életet keltő és fejlesztő erején. A természeti erőknél ezt a folytonos ismétlését tehernek nem tekintjük.

Berde Mózes élete, szelleme, emlékezete ily világitó és melegítő erővel hat nemcsak az unitárius egyház kebelében, hanem erkölcsi hatalmánál fogva az egész magyar nemzetnek lelkére, szívére nemesítőleg kell hogy hasson, a humanismus gyakorlásában, a nemzeti művelődés támogatásában, a jellemek fejlődésében.

Ép ezért az ő erkölcsi nagyságának ünneplése, emlékének mentől gyakrabban megelevenítése csak újabb meg újabb nemes rügyeket fakaszt és fejleszthet az emberi kebelben.

Berde emlékeit a tudományos művelődés ez új csarnokában érez-szobor őrzi. Életét, tevékenységét, erkölcsi és szellemi nagyságát, érdemeit szíveinkben még visszhangzó remek emlékbeszéd örököltette meg.

Én ez alkalommal Berde *életének erkölcsi hatását* tartva szem előtt, egyházunk által emelt szobor talapzatára csupán egy babérlevelet akarok kegyelettel letenni.